

Marin Bachvarov

Elżbieta Dziegieć

Katedra Geografii Miast i Turyzmu

Uniwersytet Łódzki

90-142 Łódź

bachvar@geo.uni.lodz.pl

RELACJE MIĘDZY POJĘCIAMI „REKREACJA” I „TURYSTYKA”

Zarys treści: Autorzy artykułu przedstawiają analizę porównawczą i relacje pojęć: turystyka i rekreacja na tle czasu wolnego i przestrzeni ich realizacji. Przegląd wielu prac polskich, francuskich i anglosaskich wskazuje że nie ma zgodności czy rekreacja to wszystko co prowadzi do regeneracji sił fizycznych i psychicznych człowieka, czy termin ten należy ograniczyć do rekreacji ruchowej poza domem. Za drugą opcją stoją geografowie, ekonomiści i przedstawiciele wychowania fizycznego. Aczkolwiek czynności rekreacji i turystyki mogą być bardzo od siebie odmienne, łączą je pewne relacje przestrzenne. W związku z tym można mówić o rekreacji turystycznej, która właściwie zawiera w sobie cechy obu zjawisk zarówno od strony uczestnika, podmiotu gospodarczego, jak i przestrzeni realizacji.

Słowa kluczowe: czas wolny, turystyka, rekreacja, turystyka rekreacyjna, przestrzeń rekreacyjno-turystyczna.

Rekreacja i turystyka to szerokie pojęcia o skomplikowanej strukturze. Między nimi jest wiele wspólnych cech, ale także dużo istotnych różnic. Wspólnoty cech i różnic można się doszukiwać w:

- 1) istocie obu zjawisk,
- 2) sferach życia, które one inicjują – branża turystyczna, sektor (otoczka) rekreacji i sportu,
- 3) przestrzeni niezbędnej dla rekreacji bądź dla turystyki.

Zasadniczym celem autorów jest naświetlenie różnic i sprzężeń między tymi bliskimi, a jednak bardzo odmiennymi zjawiskami. Jest to konieczne w świetle nadmiaru uwagi, którą poświęca się w wyższych uczelniach turystyce, podczas gdy rekreacja jest traktowana głównie jako domena wychowania fizycznego. Definicja tych pojęć, zwłaszcza turystyki, to nie tylko domena

THE RELATION BETWEEN THE CONCEPTS OF RECREATION AND TOURISM

Abstract: The authors present a comparative analysis of the relation between the concepts of tourism and recreation in the context of leisure time and also the spaces in which they occur. A review of many publications in Polish, French and English indicates that there is no agreement as to whether recreation includes everything leading to physical and mental 'regeneration', or whether it should be limited to active outdoor recreation. Although recreation and tourism activities may be very different they often occur in one and the same space. Therefore, recreation as a part of tourism which actually combines the qualities of both can be discussed from the perspectives of the participant, the economic agent and the space where it occurs.

Key words: leisure time, tourism, recreation, recreational tourism, recreation and tourism space.

Recreation and tourism are large and complicated concepts. They share many features but there are many significant differences between them as well. Similarities and differences can be found in the following:

- 1) the character of both,
- 2) the areas of life which they initiate (tourism industry, recreation and sports sector),
- 3) the spatial parameters of either.

The main aim of the article is to present the differences and connections between these related yet very different phenomena. This is necessary because at universities tourism has been given much more attention than recreation which has been treated mainly as a domain of physical education. Definitions of these two concepts,

geografów, lecz także ekonomistów, socjologów, pedagogów społecznych, specjalistów ds. edukacji społecznej, fizycznej i innych.

Nie można zrozumieć rekreacji, a jeszcze mniej turystyki, bez ich ułożenia w czasie i przestrzeni. Oba zjawiska są elementami czasu wolnego. Autorów interesuje także zmienność w czasie definiowania przytoczonych w tytule pojęć przez badaczy różnych krajów.

1. CZAS WOLNY

„Czas wolny” to szerokie pojęcie wyjściowe, obejmujące wraz z wieloma innymi elementami również wszystkie działalności podróżujących w celach rekreacyjnych i turystycznych. Czas wolny jest wielkością ostatekową w budżecie czasu (rys. 1), bowiem jest to czas pozostający po czynnościach biologicznych (sen, posiłki, higiena), po pracy i czynnościach z nią związanych (np. transport do miejsca pracy) oraz pobytem w domu. Między charakterem pracy a charakterem czasu wolnego istnieje zależność kompensacyjna. Ostatni jest zwykle spędzany na czynnościach różniących się, nawet antypodowych, w stosunku do charakteru i środowiska pracy.

W literaturze anglosaskiej pojęcie *leisure* jest przede wszystkim miarą czasu, bowiem można je zdefiniować jako czas wolny pozostający po pracy i czynnościach biologicznych i bytowych – czyli czas rekreacyjny (BONIFACE, COOPER 2003).

W literaturze francuskojęzycznej, a zwłaszcza wśród badaczy francuskich (DEWAILLY, FLAMENT 1993), stosuje się określenia *loisir* i *loisirs*. Pierwsze z nich ma szerszy zakres, rozumiane jest jako czas wolny od pracy zawodowej, natomiast drugie jest rozumiane jako całość działalności **wypoczynkowych**. Należy podkreślić, że te pojęcia są trudne do precyzyjnego zdefiniowania, ponieważ opierają się na subiektywnym odczuciu „wolności” czy przymusu instytucjonalnego.

Czas wolny jest wartością społeczną, która pozostaje w indywidualnym, swobodnym władaniu jednostki – w sferze prywatności. Pojęcie czasu wolnego należy więc do pojęć wieloznacznych, pod którymi rozumie się różne treści. Wydaje się, że definicja jednego z wybitnych socjologów zajmujących się czasem wolnym – DUMAZEDIERA (1962) – jest nadal aktualna.

especially tourism, have been formulated not only by geographers but also economists, sociologists and those working in pedagogy, physical education and so on.

It is impossible to understand recreation, not to mention tourism, without placing them in a time-space context as both are elements of leisure time. The authors are also interested in their changeability in time, quoted by researchers from different countries.

1. LEISURE TIME

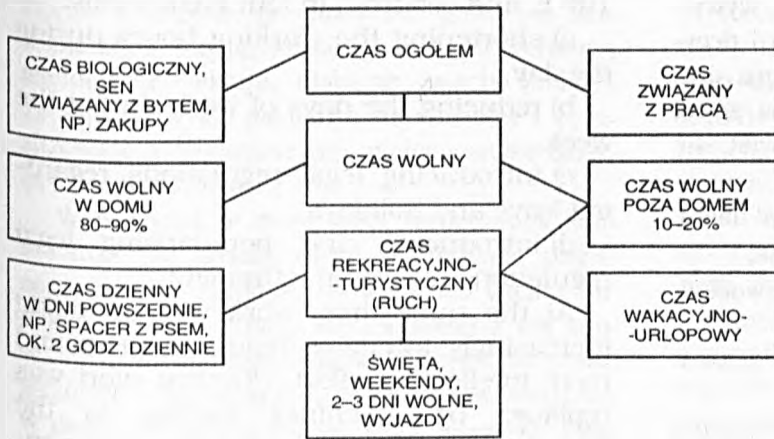
‘Leisure time’ includes activities done for recreational and tourism purposes. Leisure time is what remains in the time budget (Fig. 1) because it is time **left over** after biological activities (sleep, meals and hygiene), work and work-related activities (e.g. journey to the workplace), as well as household chores are completed. Between work and leisure time there is a compensatory relationship. The latter is usually spent on activities which differ from those done in the working environment.

In the literature in English, *leisure* is first of all a measure of time, defined as free time after work, biological and household activities – in other words recreation time (BONIFACE & COOPER 2003).

In the literature in French, (DEWAILLY & FLAMENT 1993) the terms *loisir* and *loisirs* are used. The former is the wider term, understood as time free from work, while the latter includes all **recreation** activities. It must be pointed out that the terms are difficult to define precisely because they are based on a subjective sense of ‘free time’.

Leisure time is a social value whose use depends on an individual's free choice and remains in the sphere of his/her privacy. Leisure is then a concept of multiple meaning. It seems that the definition proposed by DUMAZEDIER (1962), a distinguished sociologist dealing with the issue of leisure, is still appropriate despite the passing of time. He defines leisure as all the activities which an individual can do out of his own volition for recreation or entertainment

SCHEMAT BUDŻETU CZASU

Rys. 1. Schemat budżetu czasu (opracowanie: M. Bachvarov)

TIME BUDGET DIAGRAM

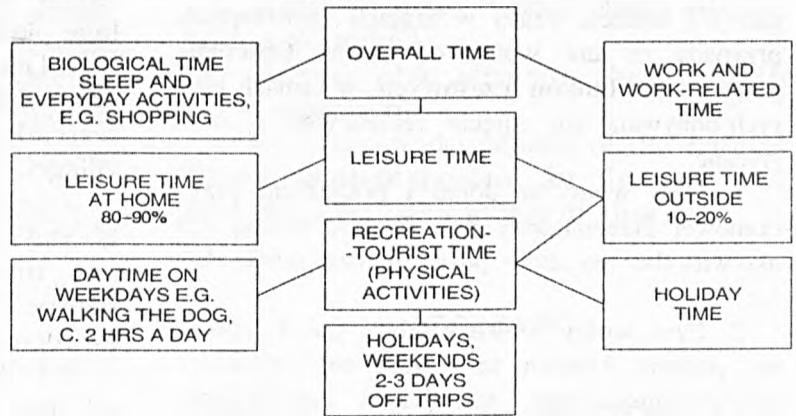

Fig. 1. Time budget diagram (author: M. Bachvarov)

Cytowany autor określa czas wolny jako „całość zajęć, którym jednostka może poświęcać się zupełnie dobrowolnie albo dla wypoczynku albo dla rozrywki, albo dla bezinteresownego poszerzania swojej wiedzy lub rozwoju zdolności, bądź dla zwiększenia swego dobrowolnego uczestnictwa społecznego po wyzwoleniu się z obowiązków zawodowych, rodzinnych i społecznych”. Współcześnie nasuwa się jednak pytanie – czy rzeczywiście antynomia pracy i czasu wolnego jest tak jednoznaczna, jak się potocznie przyjmuje? Wydaje się, że jednym z podstawowych czynników różnicujących czas wolny jest pojęcie obowiązku czy przymusu. W związku z coraz większym zacieraniem się granic między pracą a czasem wolnym, następuje spadek zainteresowań badawczych nad tym ostatnim.

purposes, to learn something new or develop skills. It can also include social participation in time not occupied by work, family and social duties. However, the question arises – is the antinomy of work and leisure really as obvious as commonly believed? It seems that one of the basic factors differentiating leisure is the concept of duty or compulsion. As the borderline between work and leisure is gradually fading, researchers are becoming less and less interested in the latter.

In contemporary civilisation, leisure is one of the highest values influencing the development of the human personality and determining the quality of life. The process of shortening the time of work and length-

Czas wolny we współczesnej cywilizacji jest jedną z najwyższej cenionych wartości wywierających wpływ na osobowość człowieka i decydujących o jakości życia. Proces skracania czasu pracy i wzrostu ilości wolnego czasu został zapoczątkowany w XIX w. i przejawiał się w czterech podstawowych formach:

- a) skracanie godzin pracy w ciągu całego dnia,
- b) skracanie dnia pracy w ciągu tygodnia,
- c) wprowadzenie powszechnego ustawodawstwa urlopowego,
- d) wprowadzenie i upowszechnienie ustawodawstwa emerytalnego.

Praca jednocześnie stawiała się coraz bardziej intensywna i wymagała coraz większego wysiłku intelektualnego. Coraz częściej pracę fizyczną wykonują maszyny. Prowadzi to do postępującego skracania czasu pracy, czego następstwem jest wydłużanie się czasu wolnego. Dziś ponad 1/3 budżetu czasu w krajach rozwiniętych przypada na dni wolne od pracy. Obserwujemy kilka **bloków czasowych**, w ramach których odbywają się zajęcia rekreacyjne i turystyczne:

1. Czas wolny w domu i przestrzeni przydomowej przeznaczony na rekreację bierną lub aktywną (bez wyjazdu poza miejsce zamieszkania).

2. Czas wolny w weekendy i dni świąteczne, podczas których są realizowane czynności sportowo-turystyczne w miejscu zamieszkania lub w bliskim otoczeniu. Może być wykorzystywany na krótkie wyjazdy o charakterze rekreacyjno-poznawczym.

3. Urlop roczny i wakacje, podczas których w skomasowanym dużym odcinku czasowym można zrealizować dłuższe podróże rekreacyjno-turystyczne. Blok ten ma doniosłe znaczenie dla turystyki.

4. Czas wolny życiowy – to zwiększający się okres emerytalny. Fizycznie aktywni mieszkańcy krajów rozwiniętych masowo biorą udział zarówno w rekreacji, jak i w podróżach turystycznych.

W ramach tych bloków czasowych przejawiają się charakterystyczne cykle rekreacyjno-turystyczne, które różnią się zasięgiem przestrzennym, strukturą i wpływem na uczestników, jak i na środowisko recepcyjne.

Gros czasu wolnego jest zwykle spędzane w domu i w przestrzeni przydomowej (podwórko, ogród, ulica, bliskie wolne tereny). Typowe czynności, którymi wypełnia się czas wolny

ening of that of leisure was initiated in the 19th c. and occurred in four basic forms:

a) shortening the working hours during the day,

b) reducing the days of work during the week,

c) introducing legal regulations regarding leave and holidays,

d) introducing and popularising legal regulations regarding retirement.

At the same time, work was becoming increasingly intensive requiring more and more intellectual effort. Physical effort was replaced by machines leading to the shortening of working hours and consequently to an increase in leisure time. Nowadays, in developed countries over 1/3 of the time budget is allocated to days off work. There are several blocks of time, in which recreational and tourism activities take place:

1. Leisure time at home, and the space around the home, used for passive or active recreation (without leaving home town or village).

2. Leisure time at weekends and during holidays when sport and tourism activities are undertaken in the hometown or nearby. This could be used for short trips for recreational and educational purposes.

3. Holidays, when over a longer period of time it is possible to go on longer recreational and tourism journeys. This is 'block' is of great importance for tourism. Permanent leisure time on an everyday basis is typical for retirement. Physically active inhabitants of developed countries commonly take part in recreation and tourism journeys.

Characteristic recreation and tourism cycles are part of these blocks of time. They differ as far as their spatial range, structure and influence on participants and the reception environment are concerned.

The majority of leisure time is usually spent at home and near it (the yard, garden, street, nearby open areas). Typical activities done in leisure time at home are watching TV, listening to the radio, playing with children, entertaining guests or visiting someone else, conversation at home or on the phone, reading and hobbies. These activities usually overlap and are done simultaneously (e.g. caring for a baby

w domu, to oglądanie telewizji i słuchanie radia, zajęcia z dziećmi, przyjmowanie gości lub udawanie się z wizytą, rozmowy w domu, rozmowy telefoniczne, lektura, ulubione zajęcia (hobby). Te zajęcia zwykle nakładają się na siebie i są realizowane jednocześnie (np. pielęgnowanie dziecka i słuchanie radia).

Wypoczynek w domu (sen, wypoczynek bierny) różni się zasadniczo od wypoczynku aktywnego, poprzez turystykę, bowiem ten ostatni implikuje przemieszczania się (podróże) z ich konsekwencjami społeczno-ekonomicznymi, technologicznymi i kulturowymi. Wypoczynek statyczny w domu nie odnosi się do sfery turystyki. Czas wolny i wypoczynek w domu są zatem organizowane we własnym zakresie, zwykle w gronie rodziny i nie angażują gałęzi turystycznej.

Na turystykę i wypoczynek poza domem przypada niewielka część (5–10%) ogólnego wolnego czasu, choć jest pewna tendencja wzrostu. Społeczeństwo jest zainteresowane rozwojem turystyki w tempie wyprzedzającym ogólny rozwój, z uwagi na jej wielkie znaczenie zdrowotne, ekonomiczne i społeczno-kulturowe oraz wychowawcze.

Czas wolny jest uwarunkowany społecznie i zależy od:

- struktury społecznej (rozwarstwienie, dochody, charakter pracy itd.),
- struktury demograficznej (wiek, ruch naturalny ludności, wykształcenie, migracje),
- struktury i cech środowiska przyrodniczego (które mają znaczenie dla typu i umiejscowienia działalności w wolnym czasie).

2. REKREACJA

Rekreacja (z łac. *recreatio*) w szerokim znaczeniu to każda forma regeneracji sił człowieka. Jest to bardzo pojemny termin, który jest treściowo zawarty w pojęciu wolnego czasu, jednocześnie znacznie szerszy od definicji wypoczynku poza domem. Rekreacja bowiem obejmuje część czasu spędzanego czynnie lub biernie w domu i przestrzeni przydomowej. Charakterystyczne jest, że **rekreacja niekoniecznie wymaga przemieszczenia**, może być, lub nie, związana z podróżą (rekreacja w domu, w miejscu pracy). Dlatego pojęcie wzbudza mniejsze zainteresowanie geografów i ekonomistów (którzy badają rozmieszczenie i gospodarkę turystyczną),

and listening to the radio at the same time).

Recreation at home (sleep and passive rest) is very different from active recreation through tourism, as the latter implies journeys with socio-economic, technological and cultural consequences. 'Static' recreation at home is not tourism. Therefore, leisure time and recreation at home are organised individually, usually together with the family, and do not involve tourism.

Tourism and outdoor recreation take up a small percentage (5–10%) of the whole of leisure time, although a growing trend is observed. The general social interest favours a more rapid development because of its great health, economic, socio-cultural and educational importance.

Leisure time is socially conditioned and depends on the following:

- social structure (social class, income, type of work etc.),
- demographic structure (age, growth rates, migration),
- structure and qualities of the natural environment (important for the type and location of activities in leisure time).

2. RECREATION

Generally speaking, recreation (Lat. *recreatio*) is any method of improving the 'human condition'. It is a very wide-ranging term whose content is included in leisure, but at the same time it is much wider than travelling and staying away from home because it also includes a part of the time spent actively or passively at home or near it. It is symptomatic that recreation does not require movement and it may or may not be associated with a journey (recreation at home or at work). This is why this concept is less interesting for geographers (who study the distribution of tourism) and economists (who study its economy), but more popular in sociology, physical education and medicine.

Recreation is usually associated with active outdoor recreation leading to physical and mental 'regeneration' owing to a change of activity and exercise in the open air. A longer organised rest (a week and above) is regarded as a holiday.

natomiast cieszy się dużym zainteresowaniem specjalistów z zakresu socjologii, nauk o wychowaniu fizycznym, medycyny.

Wypoczynek zwykle kojarzy się z **wypoczynkiem aktywnym poza domem**, prowadzącym do regeneracji sił fizycznych i psychicznych dzięki zmianie czynności i ruchowi na otwartym powietrzu. Dłuższy wypoczynek zorganizowany (tydzień i dłużej) jest określony jako wczasy.

Wypoczynek aktywny jest częścią czasu wolnego, jednocześnie jest pojęciem szerszym od turystyki, która zazwyczaj jest typem wypoczynku aktywnego (wypoczynek turystyczny) poprzez podróż i konsumpcję usług turystycznych. Granica z turystyką może być nieostra – np. gdy chodzi o wczasy.

Z rekreacją – zgodnie z etymologią słowa – często kojarzy się aktywność, kreatywność i wysiłek w ramach czasu wolnego. Jest ona rozumiana jako „wszelkie czynności podejmowane dla regeneracji sił, a przejawiające się w uczestniczeniu w rozrywkach kulturalnych, grach sportowych czy też różnych formach ruchu turystycznego – po godzinach zajęć służbowych lub szkolnych, poza obowiązkami społecznymi i normalnymi zajęciami domowymi” (WARSZYŃSKA, JACKOWSKI 1979). W definicji tej zwraca się uwagę na cel podejmowania działań, jakimi jest odnowa sił. Należy zaznaczyć, że regeneracja sił traconych w trakcie wykonywania obowiązkowych zajęć przebiega odmiennie w różnych społeczeństwach, grupach społecznych czy u poszczególnych osób (SKÓRZYŃSKI 1965, BARTKOWSKI 1977, *Czas wolny i rekreacja* 1976).

Wedle trafnej definicji zamieszczonej w *Nowej encyklopedii powszechnej* PWN (1996), rekreacja to „forma działania wybrana dobrowolnie przez człowieka ze względu na osobiste zainteresowania i dla własnej satysfakcji, podejmowana poza obowiązkami zawodowymi, społecznymi i domowymi w czasie wolnym od pracy”. Jej istota wynika więc z dobrowolności, osobistych preferencji i zainteresowań.

Zgodzić się należy z poglądem TOCZEK-WERNER (2002), że słowo „rekreacja” używane jest w co najmniej trzech znaczeniach, jako:

- zespół zachowań, które człowiek realizuje w swoim wolnym czasie,
- proces wypoczynku (regeneracji sił),
- rozwijające się dynamicznie zjawisko społeczno-kulturowe, którego podstawę stanowi

Active recreation is a part of leisure, yet at the same time it is a concept wider than tourism which is usually a type of active recreation (tourist recreation) through the consumption of journeys and tourism services. The borderline with tourism can be blurred as regards for instance organised holidays.

Recreation, according to its etymology, is often associated with activity and creativity within leisure. It is understood as 'all the activities undertaken for the purpose of 'psycho-physical regeneration' and demonstrated in participation in cultural events, sport or different forms of tourism – after work or education, outside social duties and regular household chores' (WARSZYŃSKA & JACKOWSKI 1979). The definition focuses on 'regeneration' as the aim of the activities. It should be pointed out that the 'regeneration' of that energy used up during obligatory activities, varies between societies, social groups or individuals (SKÓRZYŃSKI 1965, BARTKOWSKI 1977, *Czas wolny i rekreacja* 1976).

According to a definition in *Nowa encyklopedia powszechna* published by PWN (1996), recreation is 'a form of activity chosen voluntarily due to personal interests and for personal satisfaction, undertaken outside career, social and household duties in the time free of work'. In other words, it is based on voluntary choice, personal preference and interest.

We must agree with TOCZEK-WERNER's opinion (2002) that the term recreation is used with at least three meanings:

- as a set of behaviours during leisure time,
- as the process of resting ('regeneration'),
- as a dynamically developing socio-cultural phenomenon based on the increasing amount of leisure time (globally), and on the behaviours associated with it.

PRZECŁAWSKI (2002) introduces the concept of *re-creation*, associated with activity, creativity and effort, which make mind and muscles well-exercised. After recreation work can be returned to or – if we are free – activities of the *loisir* type chosen.

wzrost (w skali społecznej) ilości czasu wolnego, oraz związane z nim formy zachowań ludzi;

PRZECŁAWSKI (2002) wprowadza pojęcie „re-kreacja”, z którym kojarzy aktywność, kreatywność, wysiłek, które męczą, wyczerpują – zależnie od rodzaju pracy – bardziej umysł, niż mięśnie. Po rekreacji można wrócić do pracy, albo – jeżeli się ma wolny czas – dokonywać wyboru zajęć typu *loisir*.

Badacze francuscy nie wyprowadzili tak wyraźnego określenia pojęcia rekreacji. Wielu autorów skłania się jednak do pojmowania go jako *loisir*. DEWAILLY i FLAMENT (2000) proponują używanie określenia „rekreant” w odniesieniu do osób, które uprawiają turystykę lub uczestniczą w zajęciach wypoczynkowych (*loisirs*) w czasie wolnym (*loisir*).

French academics have not introduced such a clear concept of recreation but many however tend to understand it as *loisir*. DEWAILLY & FLAMENT (2000) suggest using the term ‘*recreant*’ in relation to those who undertake tourism or participate in recreational activities (*loisirs*) in their leisure time (*loisir*).

Recreation in the literature in English means a variety of activities done in leisure time leading to physical and spiritual ‘regeneration’ (JOHNSTON, GREGORY & SMITH 1997). The range of recreational activities is enormous – from watching TV to having holidays abroad. There is both active or passive recreation, depending on the physical involvement on the part of the participant.

Rys. 2. Schemat rekreacji (wg S. TOCZEK-WERNER 2002, s. 3)

Fig. 2. Recreation diagram (according to TOCZEK-WERNER 2002, p. 3)

Rekreacja w literaturze anglosaskiej oznacza rozmaite czynności w wolnym czasie prowadzące do regeneracji–wzmocnienia sił fizycznych i duchowych (JOHNSTON, GREGORY, SMITH 1997). Zakres rekreacji jest ogromny – od oglądania telewizji do wakacji poza granicami. Rozróżnia się rekreację aktywną i bierną, w zależności od fizycznego zaangażowania uczestnika.

JACKSON i BURTON (1989) piszą o **rekreacjach** w liczbie mnogiej, utożsamiając je z podróżami poza domem. Cytowani autorzy uważają, że jest to ważne pole badań geograficznych. Pozwala bowiem wytłumaczyć i modelować popyt związany z podróżami rekreacyjnymi. Popyt obejmuje takie zmienne, jak dysponowany czas i dochód, wiek, wykształcenie i dostęp do własnego transportu. PIGRAM (1983) uważa, iż sukcesy w tworzeniu modeli prognostycznych były do tej pory ograniczone, bowiem znaczna część popytu była bezpośrednią odpowiedzią na podaż walorów i usług, które w dużej mierze nie są zde-

JACKSON & BURTON (1989) write about recreations (in the plural), identifying them with journeys. These authors believe that it is an important field for geographical study, because it explains and shapes the demand for recreational journeys. This demand includes such variables as the time and resources at our disposal, age, education and access to transport. PIGRAM (1983) claims that success in creating forecasting models has been limited so far because a considerable part of the demand has been a direct reaction to the supply of assets and services which, to a large extent, are not determined by the market. In the last years of the 20th c. many publications appeared in English whose authors indicated dichotomies in recreation, dividing it into active and passive, formal and informal, rural and urban, asset-based and client-based, etc. (PATMORE

terminowane rynkowo. W ostatnich latach XX w. wyszło wiele anglojęzycznych prac klasyfikujących rekreację dychotomicznie na aktywną–bierną, oficjalną–nieformalną, wiejską–miejską, osadzoną na walorach–na klientach itd. (PATMORE 1983, też LISZEWSKI, BACZWAROW 1998). Szczególnie dużo uwagi poświęca się planowaniu rekreacji i problemom chłonności rekreacyjnej terenów.

Związłe, ale trafnie definiuje rekreację MEDLIK (1995, s. 203) jako „sposób wykorzystania czasu wolnego, lub działalność podjętą w czasie wolnym, która może obejmować także turystykę”. Wspomniany autor uważa, że najważniejszy jest podział na rekreację w pomieszczeniach i na świeżym powietrzu.

Jak wynika z powyższego przeglądu, nie ma zgodności opinii, czy rekreacja to wszystko, co prowadzi do regeneracji sił fizycznych i psychicznych człowieka, czy termin ten należy ograniczyć do rekreacji ruchowej poza domem. Za drugą opcją stoją geografowie, ekonomiści i specjaliści z zakresu wychowania fizycznego.

Nie mając do dyspozycji terminu typu *loisirs*, specjaliści w krajach środkowoeuropejskich interpretują rekreację jako wypoczynek w najszerszym znaczeniu obejmującym zajęcia dla przyjemności (np. rozmaite hobby, gry w kartach itd.).

3. TURYSTYKA

Charakterystyczną cechą turystyki jest to, iż wymaga ona z konieczności zmiany czynności – poza miejscem stałego zamieszkania – zwykle w postaci działalności kompensującej zmęczenie nawarstwiane w środowisku pracy lub w domu. Nie pretendując do wyczerpującego przeglądu definicji pojęcia „turystyka”, w niniejszym artykule zwracamy uwagę tylko na niektóre z nich. Podejmowano bowiem – zarówno na szczeblu międzynarodowym, jak i w poszczególnych krajach – wiele prób zdefiniowania tego terminu. Współczesna turystyka staje się zjawiskiem coraz bardziej złożonym, powoduje to duże trudności związane z jej generalizacją. Należy przy tym podkreślić, że turystyka jest wielowymiarowa i rozpatrywana z punktu widzenia wielu nauk (m.in. geografia, socjologia, ekonomia itd.).

Klasyczną definicję turystyki sformułowali na początku lat 40. XX w. ekonomiści szwajcarscy HUNZIKER i KRAPP (1942). Cytowani autorzy turystykę definiują jako „całokształt stosun-

1983, also LISZEWSKI & BACZWAROV 1998). Particular attention is devoted to recreation planning and the problems of spatial recreational capacity.

Recreation has been defined briefly but accurately by MEDLIK (1995, p. 203) as 'a way to use leisure time or an activity undertaken in leisure time, which may also include tourism'. This author believes that the most important aspect is the division into indoor and outdoor recreation.

As the review above shows there is no agreement as to whether recreation includes everything which leads to physical and mental 'regeneration', or whether the term should be limited to physical outdoor recreation. The second option is followed by geographers, economists and those in physical education.

Without a term like *loisirs*, specialists in Central European countries interpret recreation as 'rest' in the widest sense of the word including activities for pleasure (e.g. various hobbies, playing cards, etc.).

3. TOURISM

A characteristic feature of tourism is that it requires a change of activity, away from home, usually in a form compensating for fatigue either at work or home. We will not attempt to make a detailed review of the definitions of tourism in this article only pointing out some of them. There have been many attempts, internationally and in individual countries, to define this concept and contemporary tourism is becoming increasingly complex making its generalisation difficult. It must be stressed here that tourism is multidimensional and approached from the points of view of many disciplines (e.g. geography, sociology, economics, etc.).

A classic definition was proposed in the early 1940s by the Swiss economists HUNZIKER & KRAPP (1942). They define tourism as 'all relations and phenomena associated with travel and residence at a destination, unless this residence results from an intention of settling down or is connected with a profit-making activity'.

CERNY (1958) identifies two stages in tourism: first the journey and then

ków i zjawisk związanych z podróżą osób przyjezdnych, ich pobytem w jakiejś miejscowości, o ile ten pobyt nie wynika z motywu osiedlenia się i nie wiąże się z żadną działalnością zarobkową”.

ČERNÝ (1958) w turystyce wyróżnia dwa etapy: podróż i pobyt w obcej miejscowości. Autor ten wyróżnia dwa typy turysty: 1) osiadłego, spędzającego cały czas pobytu w jednej miejscowości, i 2) wędrownego, zmieniającego miejsce pobytu w celu poznawczym.

W definicjach z wczesnych lat po II wojnie światowej podstawowymi składowymi są:

- podróż,
- pobyt czasowy poza miejscem stałego zamieszkania,
- niezarobkowy charakter tego pobytu.

Należy zaznaczyć, że czas nie był określony.

ROGALEWSKI (1972, s. 3) turystykę określił jako „zjawisko przestrzenne polegające na:

- wyjazdach poza miejsce stałego zamieszkania, w zasadzie podczas urlopu i wakacji oraz w dni świąteczne w celach wypoczynkowych, poznawczych oraz dla uprawiania niektórych zajęć,

- na użytkowaniu i przekształcaniu środowiska geograficznego dla potrzeb ruchu turystycznego”.

Oprócz elementów wspólnych, występujących w definicjach wcześniej cytowanych badaczy, Rogalewski wprowadził element użytkowania i przekształcania odwiedzanego środowiska.

PRZECŁAWSKI (1979) proponuje definicje turystyki w jej wąskim i szerokim znaczeniu. Turystyka stanowi czasową zmianą miejsca pobytu, środowiska i rytmu życia w celach: w wąskim znaczeniu – rekreacyjnym, poznawczym i zdrowotnym; w szerokim – to wyjazdy w celach studiowania, pracy twórczej, sportu, uczestnictwa w konferencjach, kultu religijnego, załatwiania spraw rodzinnych i zarobkowych. Turystyka jest zatem pewnym sposobem realizacji różnorodnych czynności ludzkich, a jej specyfika polega przede wszystkim na zmianie środowiska przyrodniczego, kulturowego bądź społecznego, zmianie codziennego rytmu życia, wchodzenie w styczność osobistą z przyrodą, kulturą lub ludźmi.

WARSZYŃSKA (2003) pojęcie turystyki traktuje szeroko. Według autorki w pojęciu tym „mieści się zarówno – powodowany określoną motywacją – element podróży i czasowej zmiany miejsca pobytu, jak i cały zespół uwarunkowań (środowiskowych, społecznych), a także środków

residence at a chosen destination. He mentions two types: 1) residential, residing at a single destination, and 2) 'wandering', changing destinations for cognitive educational purposes.

The main elements of the definitions dating back to the first years after World War II are:

- the journey,
- a temporary residence away from home,
- the non-profit making character of the stay at tourist destination.

ROGALEWSKI (1972, p. 3) described tourism as 'a spatial phenomenon based on:

- trips away from home, during leave from work and on holidays, for recreational and cognitive educational purposes, as well as to indulge in certain interests,

- using and transforming the geographical environment for the purposes of 'tourism'.

Apart from the common elements that appear in the other definitions, Rogalewski introduced the element of using and transforming the visited environment.

PRZECŁAWSKI (1979) proposes definitions of tourism in both narrower and wider senses. Tourism is a temporary change of the place of residence, environment and the rhythm of life for the following purposes: in the narrower sense – recreational, educational and health-enhancing reasons, and in the wider sense – journeys to study, work creatively, play sport, participate in conferences or religious activity, deal with family and work matters. Tourism is therefore a certain way of doing a variety of human activities, and its special character consists in a change of the natural, cultural or social environment, a change of everyday routine, directly experiencing nature, culture and people.

WARSZYŃSKA (2003) approaches the concept of tourism comprehensively. She believes that it 'includes the elements of a journey and temporary change of the place of residence, due to a certain motivation, as well as a whole set of conditions (environmental and social) and means (material, organisational and legal) involved in these elements, and their effects'.

In the literature in French, tourism is approached in terms of leisure time. BOYER (1972) includes tourism among leisure

(materialnych, organizacyjnych, prawnych) angażowanych w ich realizację i związanych z nią skutków”.

W literaturze francuskiej turystyka jest rozpatrywana w kategoriach czasu wolnego. BOYER (1972) zalicza turystykę do aktywności czasu wolnego, do *loisir*, przy uwzględnieniu zmiany miejsca pobytu. W niektórych opracowaniach (MICHAUD 1983, LOZATO 2003) pojęcie turystyki traktuje się jako syntezę obejmującą: motywację, cel przemieszczeń (zmiana miejsca stałego pobytu), czas (minimum 1 noc), oraz **skutki**. Cel podróży jest pojmowany szeroko – może to być wypoczynek, przyjemność, interesy, leczenie i profilaktyka, udział w spotkaniach zawodowych, sportowych itd.

W literaturze anglosaskiej turystyka jest węższym pojęciem. Właściwie turystyka jest rozumiana jako forma rekreacji obejmująca zarówno czynności fizyczne, jak i poznawcze. GOODALL (1987, s. 475) turystykę wiąże z wyjazdami poza miejsce zamieszkania w celach rekreacyjnych i świątecznych, z przynajmniej jednym noclegiem. Rekreacja zaś, według tego autora, również uprawiana jest poza domem, jednak jej trwanie w czasie jest krótsze (mniej niż 24 godziny). Ciekawe jest tu rozumienie rekreacji tylko jako rekreacji ruchowej poza domem. Jest to może zbyt duże zawężenie, uwypukla natomiast to, co jest ważne z punktu widzenia planowania przestrzennego i efektów gospodarczych.

Turystyka jest umieszczona w **continuum czasu rekreacyjnego** (BONIFACE, COOPER 2003, s. 3). Podobnie jak w źródłach polskich, turystyka to tyle co rekreacja (w szerokim znaczeniu), o ile jest związana ze zmianą miejsca pobytu, gdyż inne formy rekreacji wymagają zmiany czynności (co samo w sobie może być wypoczynkiem), niekoniecznie zaś zmiany otoczenia. Innymi słowy, powtarza się teza, iż turystyka implikuje przemieszczenie w przestrzeni, rekreacja zaś może być realizowana na miejscu i najczęściej w taki właśnie sposób się odbywa.

Przy całej różnicy co do treści i form między pojęciami „rekreacja” i „turystyka”, są dwa mocne ogniwa, które je łączą:

1. Odbywają się bowiem w czasie wolnym, a ściślej w czasie rekreacyjnym (poświęconym wypoczynkowi aktywnemu i biernemu, wycieczkom, sportom, itd.).

2. W wielu przypadkach odbywają się we wspólnej przestrzeni realizacji.

activities – *loisir* – which takes a change of the place of residence into consideration. In some publications (MICHAUD 1983, LOZATO 2003) the concept of tourism is treated as a synthesis of motivation, the goal of the trip (a change of residence), time (one night minimum), as well as the **consequences**. The goal of a journey could be rest, pleasure, business, health treatment or prevention, participation in trips because of professional duties or sport etc.

In the literature in English, tourism is a narrower concept. As a matter of fact, it is understood as a form of recreation including both physical and cognitive activities. GOODALL (1987, p. 475) associates tourism with journeys made for recreational purposes or to celebrate holidays, with at least one night spent outside the home. According to the same author, recreation also takes place outside the home but in a much shorter time span (less than 24 hours). It is interesting that recreation is understood here only as outdoor active recreation. This may be too narrow a definition, but it highlights what is important from the point of view of spatial planning and economic effects.

Tourism is placed in the **time continuum of recreation** (BONIFACE & COOPER 2003, p. 3). Similarly in Polish publications, tourism is the same as recreation (in the wider sense), provided it involves a change of the place of residence, while other forms of recreation require a change of activity (which may be relaxing in itself), and not necessarily of the environment. In other words, tourism implies movement in space, while recreation can be done on the spot, and that is how it usually happens.

Apart from all the differences in meaning and form between recreation and tourism, there are two strong links which bond them:

1) they occur during leisure time and more precisely in *recreation time* (devoted to active or passive 'regeneration', excursions, sport, etc.),

2) in many cases they take place in the same *physical space*.

In his comprehensive and detailed terminological study, COHEN (1974) shows that explaining the phenomenon of the tourist helps define the concept of tourism and *vice versa*. He quotes six qualities of the

W swoim kompleksowym i dogłębnym studium terminologicznym COHEN (1974) wskazuje, że wyjaśnienie istoty turysty pomaga w zdefiniowaniu pojęcia „turystyka” i na odwrót. Autor ten podaje sześć cech turysty: czasowość uczestnictwa, dobrowolność, turysta zawsze wraca do punktu wyjściowego, poświęca na turystykę dłuższy czas niż w przypadku wycieczki, w odróżnieniu od dojeżdżającego do pracy nie odwiedza regularnie tego samego miejsca, turysta nie pragnie osiągnąć innych celów niż turystyczne. Cytowany autor zwraca uwagę na nieostrość pojęcia „turysta” i ze względu na trudności zdefiniowania uważa, że należy go traktować włącznie ze wszystkimi zjawiskami, które towarzyszą turystyce. DUMAZEDIER (1967) zaś, w obliczu trudności związanych z określeniem turystyki, całkiem żręka się jej definiowania.

Na całym świecie – w tym i w Polsce – przyjmuje się do celów statystycznych definicję Światowej Organizacji Turystyki (WTO), wypracowaną w 1991 r. w Ottawie podczas międzynarodowej konferencji poświęconej statystyce turystyki. Według WTO turystyka obejmuje czynności osób podróżujących w celach innych niż podjęcie pracy zarobkowej, tj. głównie w celach wypoczynkowych, służbowych, religijnych itd. i pozostających poza swoim codziennym środowiskiem nie dłużej niż 1 rok. (Jest to naszym zdaniem zbyt długi okres, nietypowy dla podróżowania turystycznego). Wszystkie kategorie podróżnych, które mieszczą się w zakresie pojęcia „turystyka” są określane mianem odwiedzających. W tej grupie wyróżnia się:

- turystów, tj. osoby, które spędziły co najmniej jedną noc poza miejscem stałego zamieszkania,
- odwiedzających jednodniowych, tj. osoby, które nie nocują w miejscu odwiedzanym.

Z przeglądu wybranych definicji pojęcia „turystyka” wynika, że od połowy XX w. znacznie rozszerzył się jego zakres. Mieszczą się w nim obecnie m.in. wyjazdy służbowe, wyjazdy do szkół i związane z załatwianiem spraw zawodowych. Należy zgodzić się z poglądami PRZECŁAWSKIEGO (1979), ALEJZIAKA (1999), WARSZYŃSKIEJ (2003), że pojęcie to trzeba rozpatrywać w szerokim i wąskim znaczeniu. W wąskim rozumieniu do turystyki można zaliczyć tylko takie wyjazdy, w których motywami wynikają z potrzeb wypoczynkowych i poznawczych. W szerokim znaczeniu, pojęcie to jest zgodne z wypracowaną definicją WTO.

tourist: temporary participation, voluntary participation, the tourist always returns to the departure point, the tourist devotes more time to tourism than to an excursion, contrary to commuters he does not visit the same place regularly, the tourist does not want to achieve aims other than tourism aims. Cohen stresses the vagueness of the term 'tourist' and because of difficulties in providing a definition he believes that a tourist should be considered jointly with all other tourism phenomena. DUMAZEDIER (1967) abandons a definition of tourism for the same reason.

Worldwide, including in Poland, the WTO definition is used for statistical purposes. It was formulated during an international conference devoted to the tourism statistics in 1991 in Ottawa and in it tourism includes the activities of those who travel for purposes other than work, i.e. mainly for recreational, business, religious etc. purposes, with residence away from their everyday environment for not longer than one year. (In our opinion, this period is too long and not typical of tourism). All categories of traveller which are included in the concept of tourism, are defined as visitors. They include:

- tourists, i.e. persons who have spent at least one night away from home;
- one-day visitors, i.e. persons who do not spend an overnight at the visited destination.

This review of selected definitions shows that since the middle of the 20th c. the range of meanings has increased considerably. Currently the concept includes, for example, business and school trips, and those connected with work duties. We agree with PRZECŁAWSKI (1979), ALEJZIAK (1999) and WARSZYŃSKA (2003) who claim that tourism ought to be considered from both a narrower and a wider perspective. In the narrower sense tourism includes only those trips which result from recreational and educational needs, while in the wider sense the concept follows the definition formulated by the WTO.

What the definitions of tourism quoted above have in common is the exclusion of permanent settlement as a motive, or the earning of money as the main aim of a journey. It should be pointed out, how-

Motywy	Czas trwania		
	bez noclegu	1–3 doby	> 3 doby i < 1 rok
Osobiste		krótkie pobyty	wakacyjne
Zdrowotne		turystyka zdrowotna	
Sprawy służbowe i spotkania		turystyka biznesowa	
Inne motywy		pielgrzymki, turystyka szkolna	
wycieczkowicze		turyści	
odwiedzający			

Rys. 3. Motywy i czas trwania podróży turystycznych (*Memento de tourisme...*, 2004, Paris)

Motives	Duration		
	without spending a night	1-3 days	> 3 days and < 1 year
Personal		short stays	holiday stays
Health		health tourism	
Business trips and meetings		business tourism	
Other motives		pilgrimages, school tourism	
excursion participants		tourists	
visitors			

Fig. 3. The motives and duration of tourism journeys (*Memento de tourisme...*, 2004, Paris)

Wspólną cechą dotychczasowych definicji turystyki jest wykluczenie motywu stałego osiedlania się oraz zarobku jako głównego celu wyjazdu. Należy jednak zwrócić uwagę, że współcześnie wśród motywów podróży występują pośrednio cele zarobkowe. Dotyczy to m.in. turystyki biznesowej, kongresowej itp.

Autorzy niniejszego opracowania stoją na stanowisku, że **turystyka jest podróżą oraz czasowym przebywaniem poza miejscem stałego zamieszkania w celach poznawczych, regeneracji sił, rozrywki, ekonomicznych i społeczno-kulturowych.** Zjawisko to, osadzone w przestrzeni geograficznej, związane jest z konsumpcją usług i dóbr.

ever, that nowadays indirect profit-related reasons do occur among contemporary motives of journeys, for instance business and conference tourism.

We believe that **tourism is a journey and then temporary residence away from home, for cognition, psycho-physical 'regeneration', entertainment, education, business or socio-cultural purposes.** Tourism activities are set in geographical space and imply the consumption of services and goods.

4. PRZESTRZEŃ REKREACYJNA I TURYSTYCZNA CZY REKREACYJNO-TURYSTYCZNA?

W odróżnieniu od innych form rekreacji, w turystyce, **oprócz zmian czynności, następuje i zmiana otoczenia** (co właściwie nie jest konieczne w przypadku rekreacji, którą można realizować bez opuszczenia domu, osiedla lub dzielnicy). Dlatego niektórzy badacze widzą różnicę między rekreacją (wypoczynkiem) a turystyką w tym, że rekreacja jest realizowana w bliskim otoczeniu i kładzie nacisk na aspekty zdrowotne i społeczne, zaś turystyka implikuje zarówno dłuższy pobyt poza miejscem zamieszkania, jak i znaczące efekty gospodarcze. W konsekwencji turystyka pociąga za sobą pojawienie się działalności promocyjnych i usługowych, które w dużym stopniu wpływają na strukturę społeczno-ekonomiczną obszarów recepcyjnych, wzdłuż tras komunikacyjnych i nawet w środowisku rekrutacji turystów. Rekreacja i sport zaś, przynajmniej dotychczas, są w mniejszym stopniu objęte marketingiem i promocją, w mniejszym stopniu nimi interesowała się też i geografia.

Aczkolwiek czynności rekreacji i turystyki mogą być bardzo od siebie odmienne, łączą ich pewne relacje przestrzenne, np. w miejscowości wypoczynkowej trudno rozgraniczyć tereny, na których uprawiana jest wyłącznie rekreacja czy tylko turystyka. LISZEWSKI i BACZWAROW (1998) piszą o wspólnocie przestrzeni rekreacyjno-turystycznej, która oczywiście zawiera różne tereny i urządzenia o nachyleniu bardziej turystycznym lub rekreacyjnym.

Konstatacje te można uściślić: rekreacja niekoniecznie implikuje ruch i zwykle odbywa się w przestrzeni domowej czy przydomowej. W tej ostatniej przestrzeni brak jest elementów turystyki. Po osiągnięciu miejscowości docelowej (czyli po większej lub mniejszej podróży) turysta na miejscu zwykle uprawia... rekreację. Jak widzimy, rekreacja przenika turystykę i na odwrót. Zatem można mówić o **rekreacji turystycznej**, która właściwie łączy w sobie cechy obu zjawisk, zarówno od strony uczestnika, podmiotu gospodarczego, jak i przestrzeni realizacji.

4. RECREATION AND TOURISM SPACES OR A 'RECREATION-TOURISM' SPACE?

Contrary to other forms of recreation, in tourism there is both a change of activity and a change of the environment (not necessary for recreation which is possible without leaving a district, housing estate or home). Therefore some researchers see a difference between recreation and tourism in that recreation takes place in the immediate neighbourhood and focuses on health and social aspects, while tourism implies a longer residence away from home, as well as significant economic effects. As a consequence, tourism leads to promotional and service activities which seriously affect the socio-economic structure of reception areas, places along transport routes, and even the tourism generating areas. Recreation has not been marketed or promoted to such an extent, at least so far, and has not been of much interest to geographers either.

In whatever ways recreational and tourism activities differ from each other, they share certain spatial relations. For example in a holiday resort it is difficult to separate areas where only recreation or only tourism are found. LISZEWSKI & BACHVAROV (1998) write about a common 'recreation-tourism' space which of course includes various areas and facilities, some used mainly for tourism and others for recreation.

We can elaborate on this by saying that recreation does not necessarily imply change of the physical environment as it takes place at home or in the neighbourhood space which cannot be involved in tourism. Having reached the destination (after a longer or shorter journey) the tourist usually gets involved in activities associated with outdoor recreation. As we can see, recreation and tourism penetrate each other. Therefore we can talk about tourist recreation, which actually combines the features of both phenomena, from the points of view of the participant, economic 'players' agent and the space in which they take place.

5. UWAGI KOŃCOWE

Nawiązując do dyskusji, które z pojęć – „rekreacja” czy „turystyka” – posiada szerszy zakres, autorzy niniejszego opracowania są zdania, że rekreacja jest dużo pojemniejsza, bowiem obejmuje zarówno związaną, jak i niezwiązaną z podróżą odnowę sił psychicznych i fizycznych człowieka. Jednocześnie niektóre podróże turystyczne – np. związane z biznesem i zakupami, z nauką języków – wychodzą poza zakres rekreacji. Pośrednią odpowiedź na kwestię zakresu (i zasięgu) rekreacji i turystyki dają następujące uogólnienia dotyczące różnic między nimi.

1. Rekreacja to czynności prowadzące do aktywnego wypoczynku i regeneracji sił. Rekreacja nie jest związana z określoną przestrzenią, może być uprawiana wszędzie. *Gros* rekreacyjnych zajęć odbywa się w domu lub w jego pobliżu. Rekreacja jest uniwersalna i nieodzowna dla funkcjonowania organizmu ludzkiego.

2. Turystyka może być związana z aktywnym wypoczynkiem lub nie (np. turystyka biznesowa, kontemplacyjna, pielgrzymkowa, kibiców sportowych, po zakupy). Na pewno jest związana z ruchem w przestrzeni i właściwie realizowana jest głównie w tzw. przestrzeni recepcyjnej (docelowej) przyczyniając się do powstania regionów turystycznych (BACHVAROV 2003).

3. Zarówno rekreacja, jak i turystyka „obrosta” szatą gospodarczą, stają się gałęziami z własną bazą materiałową i potencjałem kadrowym, mocno się zazębiają z innymi sektorami usług. W społeczeństwach rozwiniętych rekreacja, turystyka i sport wyrastają na podstawową sferę życia społeczno-gospodarczego¹.

4. Szczególnie widoczne jest znaczenie gospodarcze turystyki, gdyż jest ona bardziej zinstytucjonalizowana i lepiej odzwierciedlana przez statystykę. Aspekty i konsekwencje gospodarcze i społeczno-ekonomiczne turystyki w polskiej literaturze określane są jako turystyka (LESZCZYCKI 1937², WARSZYŃSKA, JACKOWSKI 1979).

5. CONCLUSIONS

In the discussion on which concept – ‘recreation’ or ‘tourism’ – is wider, we assume that recreation is the larger as it includes mental and physical ‘regeneration’ both related and unrelated to the journey. At the same time some tourism journeys, for instance connected with business or shopping, language learning and so on go beyond recreation. The following generalisations regarding differences between the two concepts may contribute to defining their range:

1. Recreation includes activities which lead to ‘regeneration’.

2. Recreation is not bound to any particular space; it can be found anywhere. The majority of recreation activities take place at home or near it. Recreation is universal and indispensable for the functioning of the human organism.

3. Tourism may or may not be connected with active ‘regeneration’ (e.g. business, contemplation, pilgrimage, sport, shopping tourism, etc.). It is certainly connected with movement in space, is found in reception (destination) space and contributes to the appearance of tourism regions (BACHVAROV 2004).

4. Both recreation and tourism have an economic dimension, sectors with their own economic base and professional structure, although strongly overlapping with other service sectors. In developed societies recreation, tourism and sport represent one of the grow to be the basic spheres of socio-economic life¹.

5. The economic significance of tourism is particularly visible because it is more institutionalised and better reflected in statistics. The economic and socio-economic aspects and consequences of tourism are referred to as ‘*turystyka*’ in the Polish literature (LESZCZYCKI 1937², WARSZYŃSKA & JACKOWSKI 1979).

PRZYPISY

¹ Np. w USA tryptyk rekreacja–turystyka–sport przynosi zyski roczne w wysokości ok. 500 mld USD – czyli więcej niż dochody z całej turystyki międzynarodowej świata.

² S. LESZCZYCKI (1937) jako pierwszy w Polsce wylansował interdyscyplinarną definicję turystyki jako „całokształt za-

NOTES

¹ For instance in the USA the recreation-tourism-sport trio brings an annual income of about \$500 billion, which is more than the income from the whole of international tourism.

² LESZCZYCKI (1937) was the first in Poland to popularise an interdisciplinary definition of tourism as

gadnień teoretycznych, gospodarczych, statystycznych, prawnych, kulturowych i społecznych związanych z ruchem uzdrowiskowo-turystycznym”. To określenie turystyki pozostaje wciąż aktualne, choć wymaga uzupełnienia.

“all the theoretical, economic, statistical, legal, cultural and social issues associated with health and tourist traffic”. This definition of tourism is still used, although it requires complementation.

BIBLIOGRAFIA – BIBLIOGRAPHY

- ALEJZIAK W., 1999, *Turystyka w obliczu wyzwań XXI wieku*, AL.-BIS, Kraków, ss. 316.
- BACHVAROV M., 2003, *Region turystyczny – nowa treść w starej formie*, „Turystyka”, t. 13, z. 1, s. 5–19.
- BARTKOWSKI T., 1977, *Wypisy do geografii turystycznej*, cz. I, „Monografie, Podręczniki i Skrypty AWF w Poznaniu”, Poznań, ss. 279.
- BONIFACE B., COOPER C., 2003, *Worldwide Destinations: The Geography of Travel and Tourism*, Butterworth-Heinemann, Oxford, pp. 389.
- BOYER M., 1972, *Le tourisme*, Ed. du Seuil, Paris, pp. 261.
- COHEN E., 1974, *Who is a tourist? A conceptual clarification*, „Sociological Review”, vol. 22, p. 527–555.
- Czas wolny i rekreacja różnych środowisk społecznych w Polsce, 1973, Gorzów Wielkopolski – I sesja naukowa, „Monografie, Podręczniki i Skrypty AWF w Poznaniu”, Poznań, nr 74, ss. 279.
- ČERNÝ B. V., 1958, *Die Stellung des Fremdenverkehrs im sozialistischen Wirtschaftssystem*, „Revue de Tourisme”, no 1, pp. 21–25.
- DEWAILLY J.-M., FLAMENT E., 1993, *Géographie du tourisme et des loisirs*, Sedes, Paris, pp. 287.
- DEWAILLY J.-M., FLAMENT E., 2000, *Le tourisme*, Sedes, Paris, pp. 192.
- DUMAZEDIER J., 1962, *Vers une civilisation du loisir*, Ed. du Seuil, Paris, pp. 314.
- DUMAZEDIER J., 1967, *Toward a Society of Leisure*, Free Press, New York.
- GAWORECKI W., 2000, *Turystyka*, PWE, Warszawa.
- GOŁEMBSKI G. (red.), 2002, *Kompendium wiedzy o turystyce*, PWN, Warszawa-Poznań, ss. 433.
- GOODALL B., 1987, *The Penguin Dictionary of Human Geography*, Penguin books, pp. 509.
- HUNZIKER W., KRAPF K., 1942, *Grundriss der Allgemeinen Fremdenverkehr*, Zurich.
- JACKSON, E., BURTON T. L., 1989, *Understanding Leisure and Recreation*, Pennsylvania Venture Publishing.
- JOHNSTON R. J., GREGORY D., SMITH D., 1997, *The Dictionary of Human Geography*, Blackwell.
- KOWALCZYK A., 2000, *Geografia turystyki*, PWN, Warszawa, ss. 287.
- LOZATO J.-P., 2003, *Geographie du tourisme. De l'espace consomme a l'espace maîtrise*, Pearson Education, France, Paris, pp. 330.
- LESZCZYCKI S., 1937, *Współczesne zagadnienia turystyki*, „Komunikaty Studium Turystyki UJ”, z. 3, Kraków.
- LISZEWSKI S., 1995, *Przestrzeń turystyczna*, „Turystyka”, t. 5, z. 2, s. 87–103.
- LISZEWSKI S., BACZWAROW M., 1998, *Istota i właściwości przestrzeni rekreacyjno-turystycznej*, „Turystyka”, t. 8, z. 1, s. 39–65.
- Memento de tourisme*, 2004, Paris.
- MICHAUD J.-L., 1983, *Le tourisme face a l'environnement*, Collection Geographie, PUF, Paris.
- NIKOLAENKO D. V., 2001, *Rekreacjonnaja geografia*, wyd. Vlado, Moskwa.
- Nowa encyklopedia powszechna*, 1996, t. 5, PWN, Warszawa.
- PATMORE J. A., 1983, *Recreation and Resources. Leisure Patterns and Leisure Places*, Blackwell-Oxford.
- PIGRAM J., 1983, *Outdoor Recreation and Resource Management*, Groom Helm, London.
- PRZECŁAWSKI K., 1979, *Socjologiczne problemy turystyki*, Inst. Turystyki CRZZ, Warszawa.
- PRZECŁAWSKI K., 2002, *Człowiek i jego czas wolny*, „Człowiek i Ruch”, z. 2(6), Akademia Wychowania Fizycznego we Wrocławiu, Wrocław, s. 38–41.
- ROGALEWSKI O., 1972, *Podstawy gospodarki przestrzennej w turystyce*, „Ruch Turystyczny. Monografie”, nr 13.
- SKÓRZYŃSKI Z., 1965, *Między pracą a wypoczynkiem. Czas „zajęty” i czas „wolny” mieszkańców w świetle empirycznych badań*, Wrocław, ss. 248.
- TOCZEK-WERNER S. (red.), 2002, *Podstawy rekreacji i turystyki*, AWF, Wrocław, ss. 150.
- WARSZYŃSKA J., JACKOWSKI A., 1979, *Podstawy geografii turystyki*, PWN, Warszawa, ss. 336.
- WARSZYŃSKA J., 2003, *Geografia turystyki – zarys problematyki*, „Studia i Materiały”, nr 7, Nauki o turystyce, wyd. II, Kraków, s. 9–32.